

V Johannesburgu nebyl summit o životním prostředí

Ačkoliv si to mnozí myslí, Světový summit o udržitelném rozvoji nebyl vrcholným ekologickým mítinkem, nebyl summitem Země, nebyl kongresem o životním prostředí. Stačí si přečíst názvy jednotlivých kapitol hlavního dokumentu, Implementačního plánu. Náplň summitu skutečně odpovídala názvu. Od počátku byl zaměřen na implementaci, to znamená na naplnění základní myšlenky udržitelného rozvoje, kterou je integrace tří velkých rozměrů rozvoje: sociálního, ekologického a ekonomického. Nepřinesl žádné nové velké závazky, spíše zopakoval některé dřívější, které byly považovány za základní pro vytýčení směrů dalšího rozvoje v globálním měřítku. Tři rozměry či pilíře udržitelného rozvoje velmi dobře charakterizovalo heslo summitu: lidé, planeta, prosperita. Nejvíce prostoru bylo věnováno problematice sociálního charakteru, nejdůležitějším cílem se stalo odstranění – přesněji řečeno zmírnění – světové chudoby. V této souvislosti byl potvrzen jeden z hlavních "cílů millenia", tj. snížení počtu lidí žijících pod hranicí příjmů 1 USD na den na polovinu současného stavu do r. 2015.

Generální tajemník OSN doporučil summitu, aby své úsilí zaměřil na pět prioritních oblastí. Zde se již setkáváme s konkrétními otázkami, jež můžeme zařadit do jednoho či více pilířů a rozhodně mají všechny úzkou vazbu k velmi praktickým otázkám životního prostředí. Tyto oblasti se týkají vody, energie, zdraví, zemědělství v rozvojových státech, biodiverzity a ekosystémů. Jednotlivé vlády i různé nevládní instituce včetně oblasti soukromého sektoru přinesly konkrétní projekty zaměřené na tyto priority a směřované zejména do oblasti Afriky a dalších rozvojových zemí. Celková hodnota těchto projektů jde do desítek miliard dolarů, které se zavázaly jednotlivé země a instituce na tyto účely věnovat.

Znovu však musíme zdůraznit, že v současnosti se vůbec největší důraz klade na integraci všech tří pilířů, na nichž rozvoj ve světovém i lokálním měřítku spočívá. Jde tedy především o problematiku, kterou můžeme nazvat průřezovou, a která se dotýká všech zmíněných rozměrů. Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) se v této souvislosti zejména soustřeďuje na otázku "vládnutí" (governance), což, jak se zdá, je vůbec nejožehavější problém udržitelného rozvoje. Ať už jde

o vlády či průmyslové podniky nebo jiné instituce, ukazuje se všude, že "vládnout" umíme poměrně dobře v rámci oddělených sektorů. Typickým příkladem jsou národní vlády složené z představitelů jednotlivých ministerstev. Zásadní rozhodování se odehrává především v rámci těchto ministerstev. Horizontální propojení mezi nimi je neporovnatelně méně propracováno a mnohem méně významné, než je řízení v rámci jednotlivých sektorů. Tak tomu je i v jiných institucích včetně velkých mezinárodních organizací. Účinné horizontální propojení, vzájemná integrace jednotlivých sektorů je spíše předmětem úvah a diskusí než skutečného rozhodování. Na národní úrovni existují snad ve všech vyspělých státech poradní orgány odpovědné předsedovi vlády či prezidentovi, které se jmenují Rada pro udržitelný rozvoj nebo podobně, avšak jejich pravomoci a skutečná úloha ve společenském rozhodovacím procesu je podstatně nižší než sektorových ministerstev.

Podobná situace je u mezinárodních organizací. Týká se to především OSN, kde se už řadu let diskutuje o tom, jaké místo by udržitelný rozvoj měl v rámci této organizace zaujmout, zatím se k žádnému definitivnímu závěru nedošlo. Za určitý úspěch můžeme považovat, že na základě Světového summitu v Johannesburgu pokračuje činnost Komise OSN pro udržitelný rozvoj. V květnu 2003 skončilo v New Yorku její 11. zasedání, které přijalo podrobný pracovní program až do r. 2017. Každé dva roky bude systematicky posuzován pokrok v jednotlivých tematických oblastech vytýčených Světovým summitem (voda, energie, doprava, zemědělství, atd.), přičemž horizontální otázky se budou projednávat na každém zasedání nezávisle na jejich tematickém zaměření (můžeme považovat za úspěch delegace České republiky, že mezi průřezové otázky bylo zařazeno i vzdělávání). Zároveň však musíme konstatovat, že formálně se postavení Komise nezměnilo a zůstala jen jednou z mnoha komisí OSN.

Podobná situace je v rámci Evropské unie. Existuje sice evropská strategie udržitelného rozvoje (přijata Evropskou radou v Göteborgu, 2001), která se stala součástí Lisabonského procesu v současné době podporovaného a v různých souvislostech citovaného. Na rozdíl od různých aktivit sektorového typu, v oblasti ekonomické a sociální – nakonec i v environmentální – neexistuje žád-

ný skutečně účinný mechanismus prosazování této strategie. Sektorové aktivity jsou reprezentovány jednotlivými generálními ředitelstvími, pravidelně se scházejí příslušné ministerské rady, existuje rozsáhlá legislativa. Nic takového se nedá říct o typicky horizontální problematice udržitelného rozvoje.

V rámci Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj byl zaznamenán významný pokrok r. 2001, kdy jedním z důležitých témat pravidelného ministerského zasedání (konají se jednou ročně) byl udržitelný rozvoj. V závěrečném komuniké byl označen jako "zastřešující cíl pro OECD a její členské státy". V následujících dvou letech se sice nedosáhl velký pokrok, avšak mimo již zmíněné diskuse o "vládnutí" se práce soustřeďuje na určitá konkrétní témata. V ekonomické oblasti probíhá, sice pomalu a nenápadně, přesto však systematicky, práce na identifikaci a postupném odstraňování ekologicky škodlivých dotací. Jestliže se podaří tuto věc dovést do zdárného konce, můžeme očekávat, že OECD doporučí svým členským státům, aby se těchto dotací postupně vzdaly, což by znamenalo z hlediska životního prostředí významný čin. Je třeba si uvědomit, že řádově činí dotace v celosvětovém úhrnu biliony dolarů (1012) a mnohé z nich rozhodně jsou ekologicky škodlivé, jako například podpora zemědělské produkce či dotace v sektoru energetiky.

Práce OECD se soustřeďuje taky na rozvoj indikátorů. Indikátory udržitelného rozvoje se postupně stávají součástí pravidelných ekonomických přehledů pro jednotlivé země. Zvláštní pozornost je věnována některým zajímavým kategoriím, jako jsou například indikátory rozdělení křivek zátěže životního prostředí a ekonomického výkonu. Příkladem takového indikátoru je energetická či materiálová intenzita, to znamená poměr mezi spotřebou energie či materiálů a hrubým domácím produktem. Tyto indikátory si postupně získávají respekt.

Ukázalo se, že nejméně rozvinutým aspektem koncepce udržitelného rozvoje je rozměr sociální. Proto se práce OECD zaměřuje právě tímto směrem a dospívá se k velmi zajímavým souvislostem mezi sociálním rozvojem a ostatními pilíři udržitelnosti. Také tato práce je provázena rozvojem příslušných indikátorů.

Skutečnost, že Světový summit o udržitelném rozvoji neakcentoval environmentální problematiku, mnozí komentátoři z řad ekologů vnímají velmi negativně. Namítají, že životní prostředí se kamsi vytratilo, že specifický důraz na tuto životně důležitou problematiku, kterým se vyznačovala konference ve Stockholmu a v Riu de Janeiro, byl definitivně ztracen. Idea udržitelného rozvoje vděčí sice za svůj vznik snaze o vyřešení rozporu mezi hospodářským rozvojem a potřebou účinně chránit životní prostředí, avšak jednoznačný apel na ochranu životního prostředí se postupně jakoby rozplynul ve veliké šíři koncepce udržitelnosti. Po mém soudu však takový

vývoj nelze hodnotit negativně. Je zřejmé, že účinnou ochranu prostředí nelze uskutečnit v izolaci, nýbrž jako součást celkového společenského rozvoje. Má-li uspět, nesmí být v rozporu s rozvojem hospodářským a sociálním. Úspěchu je možno dosáhnout výhradně souladem mezi všemi třemi pilíři. Můžeme být spíše spokojeni s tím, že ekologické otázky se staly jednoznačně součástí hlavního proudu rozhodování, že jsou postaveny na roveň otázkám sociálním a ekonomickým. Dnes už si nedovedeme představit, že by se jakákoliv rozvojová strategie v kterékoliv oblasti obešla bez výrazného zřetele ochrany životního prostředí, přírody a přírodních zdrojů.

Zatímco tedy na teoretické úrovni můžeme považovat řešení ekologických otázek za nadějně, obav z příliš vysoké zátěže životního prostředí rozhodně zbaveni nejsme. Ať v globálním či v regionálním měřítku vážné problémy životního prostředí nejen přetrvávají, nýbrž se i zhoršují. Přes dílčí zlepšení, zvláště ve vyspělých státech, kde je například vzduch ve velkoměstech či voda v řekách poněkud čistší než před časem, rozhodně nemůžeme být spokojeni se stavem planetárních životodárných systémů, ať už jde o klimatický systém, biodiverzitu, hydrologický systém, geobiochemické cykly živin i toxických látek, či rozptyl chemikálií. Zatím se nedaří oddělit zátěž prostředí od rostoucího ekonomického výkonu, jak nám přesvědčivě ukazují v poslední době uplatňované indikátory. Typickým příkladem je oblast dopravy. Dopravní prostředky, ať už jde o auta, letadla či jiné, sice individuálně stále méně škodí životnímu prostředí, ale protože jich neustále přibývá a celkový objem dopravy neustále roste, tento objemový efekt převyšuje "ekologický zisk" daný lepší účinností jednotlivých zařízení. Bodu obratu ještě nebylo dosaženo. Environmentální udržitelnost je stále jen ideálem. Můžeme doufat, že Světový summit o udržitelném rozvoji přispěl svým dílem k jeho naplnění.

Bedřich Moldan

Prof. RNDr. Bedřich Moldan, CSc., Centrum Univerzity Karlovy pro otázky životního prostředí, U Kříže 8, 158 00 Praha 5, bedrich.moldan@